

Vprašanja arhivskega šolanja na univerzah v Vzhodni in Srednji Evropi

JOŽE ŽONTAR

Skoraj ni teme, ki bi bila širom po svetu v zadnjem času deležna tolikšne pozornosti arhivov, kot je ravno šolanje. Gotovo se s tem kaže tudi pomen, ki ga poklic pripisuje strokovnim znanjem. Zato ne preseneča, da se je bibliografija, ki se nanaša na arhivsko šolanje, v zadnjem času močno obogatila. Zadošča že, da pogledamo obsežno *Bibliographie commentée sur la formation en archivistique* (za čas do 1986), ki sta jo pripravila Henriette Auger in Carol Couture,¹ ter bibliografijo za leta 1975-1990 pod naslovom *Archiefopleiding en beroepsbeeld / La formation et la profession d'archiviste / Training and professional image of archivist*, ki jo je zbral Rombout Nijssen.² Od prispevkov iz novejšega časa bi opozorili na vrsto referatov na temo šolanje na simpoziju *Archives and Europe without boundaries* v Maastrichtu oktobra 1991 ob stoletnici nizozemskega arhivskega društva,³ nadalje na kolokvij *Archivische Berufsbilder und Ausbildungsanforderungen* novembra 1991 v mestu Werder pri Potsdamu,⁴ na referate na temo *Arhivski poklic v informacijskem časovnem obdobju*, ki je bila na dnevnem redu 12. mednarodnega kongresa arhivov v Montrealu septembra 1992,⁵ na 4. in 5. mednarodni simpozij o poklicnem šolanju v Montrealu in Pireju 1992 in 1993 (v organizaciji Mednarodnega arhivskega sveta / Sekcije za izobraževanje⁶ ter na prispevek Hermanna Rumschöttla, *Professionalisierung-Differenzierung-Spezialisierung, Überlegungen zu Geschichte, Stand und Zukunft der Archivarsausbildung in Bayern*.⁷ V tej obsežni literaturi se pojavlja veliko vprašanj, ki si jih postavlja tudi učitelj arhivistike na univerzi v Vzhodni ali Srednji Evropi. Razumljivo je, da se bomo omejili na vprašanja, ki so v teh deželah posebno aktualna. Pri tem se zavedamo, da tičijo v vsakem posploševanju številne nevarnosti, žal pa se mu ni mogoče izogniti tudi v tem prispevku.

Z obžalovanjem lahko ugotovimo, da je evropska strokovna javnost sorazmerno slabo seznanjena z arhivskim šolanjem v državah, katerih problematiko obravnavamo, in ki so se po drugi

svetovni vojni žal razvijale v neugodnih okoliščinah. Še največ nudi zbornik *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa, Marburger Vorträge*.⁸ Tudi niso širše znane diskusije o šolanju v omenjenih deželah (seveda bi bile zanimive še posebej iz časa po političnih spremembah v zadnjih letih). Še največ si lahko pomagamo s publikacijo *Directory of schools and courses of professional training for archivists*, ki jo je izdal Mednarodni arhivski svet/Sekcija za arhivsko šolanje, Kohlenz 1992, in ki daje celovit mednarodni pregled programov šolanja in šolskega ustroja, pri tem pa upošteva tudi institucije za arhivsko šolanje v Bolgariji, Češki republiki, na Madžarskem, Poljskem, v Rusiji, Slovaški in Sloveniji. Pričakujemo lahko, da bo Vodnik bibliotekarskih, arhivskih in informacijsko/dokumentacijskih šol v državah Srednje in Vzhodne Evrope, ki ga pripravlja Unesco/Division du Programme general d'Information, prinesel najnovejše stanje arhivskih izobraževalnih ustanov v omenjenih državah.

Če se ustavimo pri institucionalnih oblikah šolanja v državah Vzhodne in Srednje Evrope, potem nam vpogled v *Directory of schools and courses* dopušča sklep, da so v prvi vrsti nosilci šolanja univerze ali instituti v povezavi z univerzami. Na nekaterih univerzah je arhivistika habilitirana že lep čas (Praga 1919, v začetku po vzoru dunajskega Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje; Moskva 1931, sedaj Zgodovinski in arhivski inštitut Državne univerze družbenih znanosti; drugod po drugi svetovni vojni). Menimo, da sta dva vzroka, zakaj se je v omenjenih državah po drugi svetovni vojni arhivistika uveljavila na univerzah: uvedena je bila enotno organizirana arhivska služba pod vodstvom državnih arhivskih direkcij in v arhivih je postal zelo velik delež zaposlenih z visoko izobrazbo. Ne bomo se spuščali v vprašanja strukture sistemov šolanja, namreč kako je arhivistika vključena v izobraževalne procese. Predpostavljati moramo tudi, da je treba računati z možnimi reformami študijskih sistemov kot posledice političnih sprememb iz zadnjega časa. Nadalje je treba poudariti v zvezi z arhivskim šolanjem v obravnavanih državah tradicionalno navezanost na zgodovino. Ne smemo pozabiti, kot je Eckhart G. Franz odlično formuliral, da temelji položaj arhivarja v javnosti ravno na njegovi vlogi kot posrednika zgodovinske preteklosti in da bi v

¹ *Archivum* XXXIV, 1988, str. 191-236.

² *Algemeen Rijksarchief Brussel, Miscellanea archivistica: Manuale* 7.

³ *Janus* 1992, 2.

⁴ *Archivmitteilungen* 3/93.

⁵ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 261-384.

⁶ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 485-532; *Janus* 1993, 2, str. 95-121.

⁷ *Bewahren und Umgestalten. Aus der Arbeit der staatlichen Archive Bayerns, München* 1992, str. 93-123.

⁸ *Veröffentlichungen der Archivschule Marburg-Institut für Archivwissenschaft* 14, Marburg 1989.

primeru, če bi se odpovedali tej nalogi, obstajala akutna nevarnost za bodočnost arhivskega poklica.⁹ To pa seveda ne pomeni, da pristajamo na obravnavo arhivistike kot na neke vrste pomožne zgodovinske vede.

V vzhodno- in srednjeevropskih državah moramo univerzitetno orientacijo arhivskega šolanja upoštevati skoraj kot pravilo in tako ne najdemo v *Directory of schools and courses* s teh območij navedenih arhivskih šol (najbližji temu so morda arhivski tečajji, ki jih izvajajo v Arhivu Srbije v Beogradu, in sicer po vzoru nizozemske arhivske šole v Haagu). Znano pa je, da obstajajo razne oblike uvajalnih in kvalifikacijskih seminarjev, ki jih je mogoče obravnavati kot izpopolnjevanje za poklic, komaj pa kot šolanje.

Ko govorimo o univerzitetnem šolanju, torej ne o strokovnem izobraževanju, moramo poudariti, da je vloga najvišjega šolanja pripravljati na akademske poklice ter s pomočjo raziskovanja in poučevanja pospeševati znanstvena spoznanja. Poleg posredovanja praktično uporabne zgradnice znanj je torej njegov namen s sodelovanjem pri raziskovalnem delu priučiti študentom znanstveno mišljenje ter metodo dela za pridobivanje spoznanj.

Vsako šolanje ima določene učne cilje, tu pa se postavlja najprej vprašanje profila poklica arhivist. Cilj univerzitetnih študij mora biti znanstveno usmerjeni arhivist, ki ga mora z besedami Angelike Menne Haritz označevati "kompetentnost, da samostojno ohlikuje načela in odločitve". S tem pa je povezano tudi vprašanje obstoječe kadrovske strukture v arhivih v Vzhodni in Srednji Evropi. Prepričani smo, da bo potrebno - če gledamo na bodoči razvoj - oprostiti akademsko izobražene arhiviste opravljanja številnih nalog pri urejanju in popisovanju sodobnih masovnih spisov ter za ta dela zaposliti arhivske strokovne sodelavce, seveda z ustreznim strokovnim znanjem, ki naj bi ga praviloma dajala poklicna šola. Taka oprostitve naj bi akademsko izobraženim arhivistom odprla možnosti, da se v večji meri posvetijo raziskovalnemu delu. Pri tem ne mislimo le (ali pa v prvi vrsti) na zgodovinska in pomožnozgodovinska dela, marveč v vedno večji meri na naloge s področja arhivistike ter strokovno-vodstvene naloge.¹⁰ Kot signal za potrebne spremembe moremo razumeti tudi diskusijo neke češke študentke na Mednarodnem kongresu arhivov v Montrealu v okviru študentskega "panela". Če odmislimo različne podrobnosti, je bil splošni vtis njenih izjav ravno v zaskrbljenosti, ali se bo ujemalo njeno delo v arhivu z zahtevami njenega študenta.

dija.¹¹ Pri uvajanju poklicnega šolanja, kar je gotovo aktualno vprašanje v vzhodno- in srednjeevropskih državah, bo treba torej misliti tudi na potrebe arhivov.

Če želimo govoriti o arhivski znanosti, ki ima univerzitetne korenine, morajo učne vsebine dosegati visok nivo. Pouk ter učni proces morata hiti univerzitetno naravnana, to pomeni, da učno oschje poučuje v znanstveno oblikovanih strokah. Osnovna naloga je obravnavati učne snovi s teoretičnimi utemeljitvami, kar pomeni, da je treba v prvi vrsti posredovati teorijo. Praktične veščine poklica imajo uporabni značaj ali služijo kot primer, raziskave npr. magistrske naloge, disertacije, spremljajo razvoj učnega procesa.¹²

Za razliko od poklicnih šol ne sme biti koncept univerzitetnega izobraževanja poklicno usmerjen ali močno praktično orientiran. Kot glavna opora šolanju mora imeti znaten delež arhivistično raziskovalno delo. Zaradi tega mora hiti učitelj tudi sam dejaven na raziskovalnem področju. To je toliko pomembnejše, ker se mora šolanje odzivati na poklicne zahteve. Zato mora izobraževanje sprejemati povezavo z raziskovalnim delom kot stalni izziv, ne le v današnji situaciji, ko se tako pogosto poudarja, kako se delovno področje arhivskega poklica stalno spreminja.

Pri šolanju akademsko izobraženega arhivista bomo morali tudi v bodoče vztrajati na posredovanju znanj, ki omogočajo izčrpno vsebinsko obravnavo fondov. Oh vsem širjenju tradicionalnih učnih snovi in vpeljavi novih učnih vsebin ostaja jedro učnega načrta arhivistika (z vsemi sodobnimi arhivskimi problemi, tudi tehnične narave), zgodovinske pomožne vede (tudi sodobne vrste virov), različne zgodovinske vede, izbrane glede na povezavo z delom v arhivih ter jeziki, v katerih so pisani spisi. Iz perspektive delitve nalog je mogoče priti do zaključka, da bo moralo poklicno šolanje v večji meri kot šolanje akademskega arhivarja upoštevati aspekte informacijske in dokumentacijske znanosti.¹³ Tudi pri tej povezavi moramo poudariti, da mora arhivsko šolanje iskati z njo stične točke, nikakor pa se ji arhivistika ne sme podrežati.

Velikega pomena je tudi, da se študentje med študijem seznanijo s prakso. Učne ustanove morajo sodelovati z nacionalnim in regionalnimi arhivi, saj pomena prakse pri šolanju ne smemo podcenjevati. Podobne metode, ki jih uporabljajo druge vede, npr. medicina ali tehnika, da bi seznanile študente s prakso, moremo koristno uporabiti tudi pri arhivskem izobraževanju. Na vsak način ni praksa le uporaba teorije, marveč pomeni tudi pridobivanje potrebnih izkušenj.

⁹ Eckhart G. Franz, *Archivum* XXXIX, 1994, str. 379-380.

¹⁰ Hermann Rumschüttel, *Tätigkeiten im öffentlichen Archivwesen: Die Laufbahnen des höheren, gehobenen und mittleren Archivdienstes und ihre Unterschiede*, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 80-82.

¹¹ *Archivum* XXXIX, 1994, str. 368.

¹² Angelika Menne Haritz, *Archivfachliche Ausbildung: Den Anforderungen des 21. Jahrhunderts gerecht werden*, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 77-79.

¹³ Hermann Rumschüttel, *Archivmitteilungen* 3/93, str. 81.

Še k vprašanju specializacije. Za arhivsko stvarnost je značilna velika raznolikost zahtev, ki so specifične za arhivsko delo in jih je težko opisati. Poleg diferenciacije delovnih mest glede na izohrazbo se je v zadnjih desetletjih pridružila še strokovna specializacija. Toda povsem zavestno moramo vztrajati pri enotnem dovolj širokem temeljnem izobraževanju, sicer bomo ogrozili enotnost poklica ter strokovno predstavo o poklicu. To izobraževanje pa je treba dopoljevati z diferencirano ponudbo izpopolnjevanja. Arhivist ne sme biti niti omejen specialist niti nekdo, ki na splošno in površno obvlada svoj poklic.

Za zaključek si želimo postaviti še vprašanje, kje je glavni problem pouka arhivistike. Odgovor je nedvomno v teoretični utemeljitvi arhivistike. Pomen tega je toliko večji, ker velja za vse poklice, da ob dohri teoretični podlagi ni večjih težav ob nastopu dela, če ne upoštevamo, da posamezna delovna področja zahtevajo uvajanje v delovni postopek, kar pa ni več naloga univerzitetnega šolanja. Potrebno je tudi poudariti, da se lahko nek poklic razvija in s tem odgovarja na nove probleme le, če ima teoretično utemeljeno znanstveno osnovo. S pomočjo šolanja jo je treba prenašati na generacije, ki prihajajo za nami, da bi jo mogle te v odgovarjajoči situaciji nadalje razvijati.¹⁴ Ko bodo na teoretičnih področjih odpravljene znatni deficiti, bomo morda nekoč prišli do neke evropske arhivistike v smislu razmišljanj Eckharta G. Franza v Maastrichtu.¹⁵ Pol do tega cilja pa vidimo predvsem v primerjalni arhivistiki.

Imamo vtis, da so z izjemo Moskovega inštituta, ki razpolaga s številnimi gradivi, namenjenimi učiteljem in študentom, drugod v Srednji in Vzhodni Evropi le v manjši meri na razpolago. Pomembno je, da to literaturo vzpodbujamo tudi glede na željeno kontinuiteto pri posredovanju znanj.

Povsem se zavedamo, da more naš prispevek posredovati le površen in zelo splošen vpogled v probleme arhivskega šolanja na univerzitetni ravni, konkretno stanje pa se razlikuje od države do države, saj so zgodovinske tradicije različne, vendar pa je cilj šolanja povsod isti, namreč vzgojiti visokokvalificirane arhivske strokovnjake.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FRAGE DER ARCHIVISCHEN AUSBILDUNG AN DEN UNIVERSITÄTEN OST- UND MITTELOSTEUROPAS

Der vorliegende Beitrag bringt zunächst eine in den letzten Jahrzehnten stark erweiterte Bibliographie über die archivistische Ausbildung. In den ost- und mitteleuropäischen Ländern ist die Tendenz zur akademischen Ausbildung der Archivare fast zur Regel geworden. Die Aufgabe der Universitätsausbildung besteht darin, Studierende auf akademische Berufe vorzubereiten. Im Hinblick auf die künftige Entwicklung vertreten wir die Auffassung, daß akademisch ausgebildete Archivare von zahlreichen Aufgaben bei der Aufarbeitung und Aufzeichnung von modernen massenhaft vorkommenden Akten befreit werden und daß für diese Aufgaben archivistische Facharbeiter eingestellt werden müssen. Die Fachausbildung wird in weit größerem Maße als die akademische Ausbildung den Aspekten der Informations- und Dokumentationswissenschaft Rechnung tragen müssen.

SUMMARY

ARCHIVAL EDUCATION AT THE UNIVERSITIES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE

At the beginning of the article, the author compiled a bibliography on archival education, which has increased considerably in the last decades. In Eastern and Central European countries, the archival education is, almost as a rule, concentrated at the universities. The role of university education is to prepare graduates for academic professions. In aspects of future development, we are convinced that archivists with academic education will loose several duties connected to the arrangement and description of modern records and employ assistant archivists - professionals with a higher vocational education - for these duties. In a far greater degree than the education of academic staff, the vocational education will have to be aimed at information and documentary information sciences.

¹⁴ Angelika Menne Haritz, *Archivmittellungen* 3/93, str. 77-78.

¹⁵ Eckhart G. Franz, *Brauchen wir ein europäisches Archiv-Institut*, Janus 1992, 2, str. 234-238.